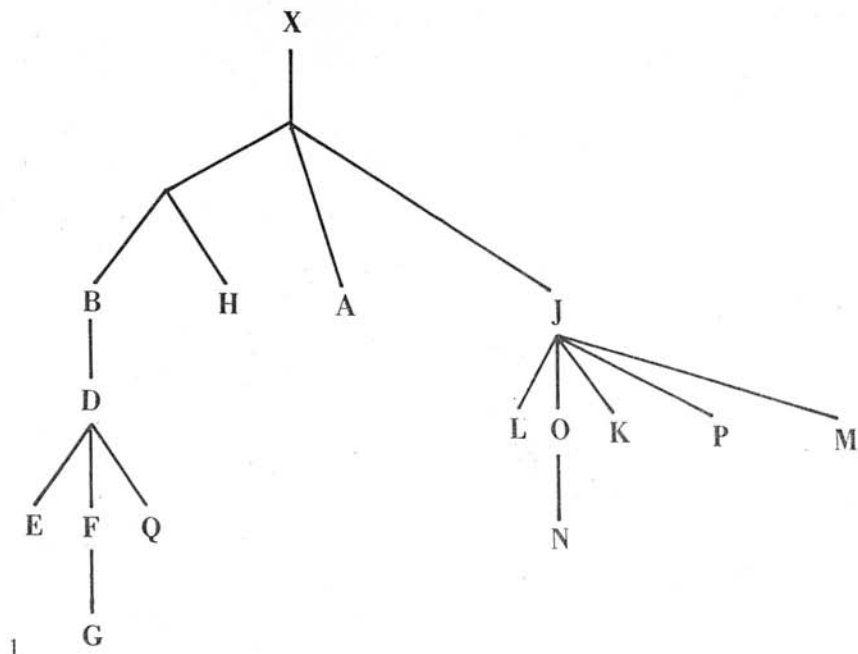

SOBRE LA TRADICIO MANUSCRITA I IMPRESA DEL LLIBRE D'AMIC I AMAT FINS AL SEGLE XVI

L'any 1954 vaig publicar com apèndix a l'edició del *Blanquerna* de la Col·lecció "Els Nostres Clàssics" un resum bibliogràfic de manuscrits i edicions d'aquesta obra i del *Llibre d'Amic i Amat*, seguit d'un estudi dels versicles tinguts com a interpolats, en el qual intentava de rastrejar-ne l'origen. L'objecte d'aquest article no és altre que el d'afegir a aquell conjunt de notes algunes precisions que posteriorment he pogut obtenir encaminades sobre tot a establir la filiació dels manuscrits i edicions primitives del *Llibre d'Amic i Amat*, tema sobre el qual estic preparant un treball més extens.

* * *

Sense pretendre de donar encara una exacta filiació de manuscrits sinó únicament com un mitjà d'orientació que agrupi els textos d'analogies més acusades, podem resumir fins avui la tradició manuscrita del *Llibre d'Amic i Amat* (s. XIV-XV), en les seves dues modalitats de llibre V del *Blanquerna* i d'obra independent, en el següent esquema:

Com podem observar, la transmissió del *Llibre d'Amic i Amat* es realitza en tres direccions principals: la dels textos catalans o catalano-provençals, la dels francesos i la dels llatins, les tres versions catalana, francesa i llatina havent estat fetes gairebé contemporàniament. Per altra banda, sembla que del molt bona hora el text del *Llibre d'Amic i Amat*, si no és que ja hagués estat redactat abans, a part del *Blanquerna*, va ésser—ne segregat i tingut com una obra amb personalitat pròpia, amb un desenvolupament manuscrit i imprès independent del de la gran novel·la lul·liana.

a) *Textos catalans*.— Ha estat considerat fins ara com el text millor i com a tal pres per base de les tres edicions modernes del *Blanquerna*,¹ el ms. 610 de la Staatsbibliothek de Munic (A). Sembla però més acostat a l'arquetip el ms. 478 de la Biblioteca Nacional de París (B); tres motius ho fan pensar: 1) la millor lectura, en general, en casos de discordància entre un i altre, del manuscrit parisenc²; 2) la coincidència amb tota la tradició manuscrita més primitiva, tant en francès com en llatí, en front del manuscrit de Munic que més aviat se n'allunya per omissió o per amplificació; 3) el fet que el llenguatge provençalitzant en què està escrit pot donar a entendre³ que fou copiat directament de l'original lul·lià a Montpeller, on el mateix Llull⁴ declara haver compost el seu llibre.

La manca d'un estudi de la dispersió dels fons manuscrits disposats pel mateix Llull no ens permet encara de puntualitzar la procedència dels textos que suposem més acostats als arquetips, com són els que acabem de mencionar. Tot i haver de conjecturar sobre una cadena d'anelles no ben closes, també per aquesta banda el manuscrit de París sembla el més primitiu d'ambdós: prové de la biblioteca dels Franciscans de Palma de Mallorca, de la qual era el vol. 10 segons el catàleg publicat per Gottron⁵, i degué sortir—ne potser per la desamortització dels béns eclesiàstics de 1835, puix l'any 1877 es trobava ja a París en poder d'un particular. La procedència del *Blanquerna* de Munic, en canvi, indicada per Salzinger com de Barcelona —la qual cosa n'explica el llenguatge català-barceloní— fa pensar si seria una còpia feta per a ús de l'Escola Lul·liana, al catàleg de la qual dels voltants de l'any 1466,

¹ *Obres de Ramon Lull. Edició original. Vol. IX (Palma de Mallorca 1914); Libre de Epast e Blanquerna (Barcelona 1935-54), IV vols., Col. "Els Nostres Clàssics" 50-51, 58-59, 74, 75; RAMON LLULL Obres Essencials, vol. I (Barcelona 1957), pp. 111-307.*

² En les confrontes de textos sempre em refereixo al del *Lib. d'Amic e Amat*; quan es tracta del *Blanquerna* ja ho faig constar.

³ Veg. TARRE, J., *Los códices lulianos de la Biblioteca Nacional de París, AST, XIV* (1941), p. 181-182.

⁴ Cap. 90.

⁵ *El Catàleg de la Biblioteca Lul·liana dels Franciscans de Mallorca, "Butlletí de la Biblioteca de Catalunya", VI (1920-22), 164-224.*

apareix efectivament un exemplar del *Blanquerna*. Aquesta còpia hauria pogut passar com tantes altres obres, a Düsseldorf per a l'edició de Salzinger.

A la mateixa branca del manuscrit provençalitzant del *Blanquerna* de París pertany el *Llibre d'Amic i Amat* de la Biblioteca Municipal de Palma de Mallorca, R.L. 40 (H) tant pel seu llenguatge, provençalitzant també, com per les variants. És l'única versió aïllada en català, del *Llibre d'Amic i Amat* que coneixem i es troba inclosa dins una miscel·lània d'altres obres de Llull.

* * *

b) *Textos francesos*⁶.— La tradició manuscrita de les versions franceses del *Llibre d'Amic i Amat*, incloses, llevat d'una sola, en el text del *Blanquerna*, és fàcilment rastrejable. Totes semblen derivar en darrer terme de la versió continguda al ms. 24.402 de la Bibliothèque Nationale de Paris (D), procedent del llegat de Pierre de Limoges a la Sorbona. Hom ha suposat que aquest manuscrit era una versió feta pel mateix Pierre de Limoges, contemporani de Llull. La traducció correspon fidelment al text del manuscrit 478 de la mateixa biblioteca abans esmentat. El *Blanquerna* francès de la Staatsbibliothek de Berlín, del segle XIV, procedent de la Cartoixa de Vauvert, és una còpia d'aquesta versió de Pierre de Limoges. Ho són també, amb adaptació al llenguatge de l'època, els manuscrits francesos del *Blanquerna* de la Bibliothèque Nationale de Paris 763 (F), del s. XIV (amb el 12.555 (b) que n'és una còpia del XV) i el del *Llibre d'Amic i Amat* de la miscel·lània lul·liana del XIV, ms. 14.713 (Q).

* * *

c) *Textos llatins*.— No coneixem cap versió llatina completa del *Blanquerna*. A la Biblioteca Marciana de Venècia (cod. CXCIII, class. III) n'hi ha una, incompleta, del segle XVI. Arriba sols fins al llibre II, cap. 49; no conté, per tant, el *Llibre d'Amic i Amat*. La tradició llatina d'aquesta obra està continguda en els següents còdexs miscel·lanis, de contingut anàleg:

Ms. A. Munic, Staatsbibl., hisp. 610; s. XIV–XV, cat., *Blanquerna*.

Ms. B. París, Bibl. Nat., 478; s. XIV, cat.—prov., *Blanquerna*.

Ms. D. París, Bibl. Nat., 24402; s. XIV, fr., *Blanquerna*.

Ms. E. Berlín, Staatsbibl., Phill. 1911, s. XIV, fr., *Blanquerna*.

Ms. F. París, Bibl. Nat., 763, s. XIV, fr., *Blanquerna*, cod. miscel·lani.

Ms. G. París, Bibl. Nat., 12555, s. XIV, fr., *Blanquerna*.

Ms. H. Palma de Mallorca, Bibl. Municipal, R.L. 40, s. XIV, cat.—prov., *Lib. d'Amic e Amat*.

⁶ Veg. una descripció detallada en Tarré, *op. cit.*

- Ms. J. Venècia, Bibl. Marciana, cod. CC, class. VI; s. XIV, llat., *Lib. d'Amic e Amat*, cod. miscel.
- Ms. K. Venècia, Bibl. Marciana, cod. CXVI, class. III; s. XIV, llat., *Lib. d'Amic e Amat*, cod. miscel.
- Ms. L. Milà, Bibl. Ambrosiana, P. 198 sup.; s. XIV., llat., *Lib. d'Amic e Amat*, cod. miscel.
- Ms. M. París, Bibl. Arsenal, 516; s. XIV, llat., *Lib. d'Amic e Amat*, cod. miscel.
- Ms. N. Munic, Staatsbibl., 10525; s. XIV, llat., *Lib. d'Amic e Amat*, cod. miscel.
- Ms. O. Munic, Staatsbibl., 10553; s. XIV, llat., *Lib. d'Amic e Amat*, cod. miscel.
- Ms. P. Pàdua, Bibl. Universitària, 1717; s. XIV, llat., *Lib. d'Amic e Amat*, cod. miscel.
- Ms. Q. París, Bibl. Nat., 14713; s. XIV, fr., *Lib. d'Amic e Amat*, cod. miscel.

Dels dos grups en què hom ha classificat els còdexs que contenen diversos tractats lul·lians⁷, sembla que aquesta sèrie de manuscrits miscel·lanis pertanyen al dels reculls formats amb tractats compostos en dates acostades⁸. Es interessant però, d'observar que, a més, les obres dels quatre primers reculls pertanyen cronològicament al cicle de l'*Ars demonstrativa*⁹, és a dir d'obres encaminades a fer més pràctica i fàcil aquesta obra bàsica i que s'estén, segons Carreras Artau, des del 1277 fins a la composició de l'*Ars inventiva*, acabada a Montpeller el 1289. Es clar que sols les dues primeres obres entren directament dins el cicle evolutiu del sistema lul·lià, però si tenim en compte que l'*Ars demonstrativa* és principalment un art de conversió dels infidels¹⁰, veurem que les dues següents (*L. de articulis* i *L. super Psalmum Quicumque*) hi són també estretament relacionades. També els dos reculls anotats en darrer terme agrupen obres de composició pròxima en el temps si bé no és tan clara llur relació ideològica. Allò que cal remarcar és que en tots els còdexs, amb l'única excepció del de Pàdua, el *Ll. d'Amic i Amat* va a continuació del *Super Psalmum Quicumque* en el qual la figura de l'ermità Blanquerna té una part preponderant, i amb dues obres van unides sense solució de continuïtat com si l'ermità Blanquerna de cadascuna fos el mateix personatge.

Un sol text llatí del *Llibre d'Amic i Amat* no pertany a miscel·lànies lul·lianes: el contingut al ms. 516 (s. XIV) de la Biblioteca de l'Arsenal de París (M). Es troba inclòs en un recull de textos místics procedent de l'aba-

⁷ RUBIO, J., *Notes sobre la transmissió manuscrita de l'opus lul·lià* (Barcelona 1928), p. 9.

⁸ Un agrupament anàleg, bé que sense el *L. d'Amic*, el conté el ms. lat. 16113 de la Bibl. Nat. de París procedent del llegat de Pierre de Limoges: *Lectura super figuras Artis demonstrativae, Liber propositionum secundum Artem demonstrativam, Liber super Psalmum Quicumque*.

⁹ Veg. CARRERAS ARTAU, *Historia de la Filosofía Española. Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV* (Madrid 1939-43), vol. I, p. 400.

¹⁰ Veg. CARRERAS ARTAU, *op. cit.*, p. 398.

dia de Sant Víctor de París. El text, però, respon a la mateixa família dels miscel·lanis.

Entre els textos llatins es troba un manuscrit que hom pot considerar procedent del suposat arquetip. Es el cod. CC class. VI de la Biblioteca Marciana de Venècia (J), dedicat, sembla que per mà del propi Ramon Llull, al dux de Venècia Pietro Gradenigo. La confrontació d'aquest manuscrit del *Llibre d'Amic i Amat* amb els continguts en la resta dels reculls miscel·lanis abans al·ludits ens ha permès de constatar la unitat de text de tots ells, salvats els consegüents errors de còpia. Per altra banda coincideix també fonamentalment amb el text català provençal del ms. 478 de la Bibliothèque Nationale de París (B).

* * *

Les primeres edicions.— El *Llibre d'Amic i Amat* és una de les obres de Llull amb més tradició tipogràfica, ja des de principis del segle XVI. Hom pot veure en Rogent—Duràn i en la Bibliografia abans esmentada la relació de les edicions conegudes d'aquella sola centúria: una catalana (*Blanquerna*), tres llatines i una francesa (*Ll. d'Amic*). Cap altra obra lul·liana no pot presentar a finals del XVI un elenc semblant de traduccions i edicions.

Les tres edicions essencials del segle XVI, sobre les quals han estat reproduïdes totes les següents (tant del *Blanquerna* com del *Ll. d'Amic i Amat*) fins a l'edició de les *Obres Originals* de 1914, són les del *Llibre d'Amic i Amat* en llatí, de París 1505 preparada per Jacques Lefèvre d'Étapes i d'Alcalà de Henares 1517 per ordre del Cardenal Cisneros, i la del *Blanquerna*, en català, de València 1521, duta a terme per Joan Bonllavi. A les relacions mutues entre aquestes tres edicions es concreten les notes que segueixen.

En la relació bibliogràfica abans esmentada, ja vaig exposar com l'edició de 1505 era feta damunt d'un text que no respon a cap dels manuscrits coneguts del segle XIV, ni catalans ni llatins. Conté 46 versicles que no es troben en cap d'aquests i que per altra banda no semblen autènticament lul·lians, i en els autèntics ofereix sovint amplifícacions i variants que alguna vegada concorden amb la branca del ms. 610 de la Staatsbibliothek de Munic però mai amb la més primitiva del manuscrit provençalitzant 478 de París.

Sobre aquesta edició parisenca fou duta a terme fonamentalment la d'Alcalà de Henares. Els editors d'Alcalà, que pertanyien segurament al nucli lul·lista aplegat entorn del Cardenal Cisneros, amb l'escut del qual va encapçalada l'obra, tingueren a llur disposició altres manuscrits mitjançant els quals perfeccionaren el text defectuós de Lefèvre. Malgrat això en conservaren els 46 versicles interpolats.

Quan el rocafortí Joan Bonllavi per comissió del canonge de Mallorca Gregori Genovart, emprengué l'edició primera del *Blanquerna* en català aplegà a València, on la càtedra lul·liana de l'Estudi General es trobava en plena florida des de 1505 per obra de Jaume Janer i Alfonso de Proaza, ben relacionats amb els nuclis lul·listes d'Alcalà i de París, un bon nombre de manuscrits, segons es desprén d'algunes advertències disperses per tota l'obra. Segons diu a una d'aquestes notes posada al capítol *De la Passió*: "Hoc unum caput de passione in solo uno compertum est originali de multis quam habuimus". Aquest únic original és sense dubte el ms. 478 de París, l'únic en tota la tradició del *Blanquerna* que el conté. Podem ara refermar-nos en aquesta sospita puix l'estudi directe del manuscrit ens ha donat gairebé la certesa de que fou una peça fonamental en la preparació de l'edició *princeps* del *Blanquerna*.

Ja han advertit tots els bibliògrafs que han descrit o estudiat aquest còdex l'abundància d'anotacions manuscrites en lletra del XV i XVI que es troben pels marges. Són de dues classes. Unes, les més importants fan referència al text i en parlarem tot seguit; les altres són inscripcions ocasionals fetes als marges i a les guardes. Per exemple: al fol. 38v. sota un esbòs d'una efígie de Llull hi ha unes línies en llatí: *Ilic martir transiens per medium illorum ibat. Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat, Christus ab omni malo nos deffendat*. Més avall, en lletra cortisana, un encapçalament de carta: *Muy magnifico señor primo yo veso tus manificas manos y vuestra merced suplico...* Al fol. 108 de pergamí més bast. que devia servir de coberta, hi han algunes anotacions de caràcter jurídic en què hom esmenta sovint la vila de Medina del Campo. Les anotacions més importants però, i més difícils de desxifrar són les que es troben tot al llarg del *Llibre d'Amic i Amat*. Cal remarcar que els folis que contenen aquesta part del *Blanquerna* han estat visiblement més maneats que la resta del còdex. L'estat del text revela que hom hi ha realitzat al damunt un treball intens de confrontació amb un o diversos textos més. Al fol. 74, col. 2 i al marge superior en lletra cursiva del XVI es troba efectivament la inscripció: *Multum oportet haberi aliud exemplar antiquum*.

El manuscrit no porta numeració original als versicles; a partir, però, del 20 i en lletra del XVI comencen a aparèixer algunes xifres i des del 351 n'hi ha encara un altra de suplementària entre parèntesi. La primera correspon a la de l'edició d'Alcalà, que és la mateixa que la de València; la segona és la de l'edició de París de 1505. Ja he dit que aquest manuscrit, com tots els primitius, no conté els 46 versicles tinguts per apòcrifs. Doncs bé, llur manca és curosament marcada als marges, al lloc corresponent amb el mot *deest* i, en canvi els 46 autèntics, substituïts en les edicions pels apòcrifs porten una indicació consistent en una creu entre parèntesi. Per altra banda, un bon nombre de versicles porten afegitons en català del s. XVI, evidentment tra-

duïts del text anàleg de 1505-1517.

Aquesta sèrie de particularitats ens permet de suposar que en l'edició del *Llibre d'Amic i Amat* dins el *Blanquerna* de 1521, Bonllavi treballà especialment sobre el ms. 478 de París. En diversos indrets del seu pròleg esmenta el *Llibre d'Amic* com una part important del *Blanquerna*; és natural que volgués polir-la i perfeccionar-la tot el possible amb "rich stil de paraules com requir la maïestat de la sentència qui tracta". Per aquest motiu i a part dels manuscrits tingué en compte les dues edicions ja realitzades, de París i d'Alcalà, avalades amb el prestigi de les dues escoles lul·listes de què procedien. Comparant el text d'aquestes dues edicions amb el manuscrit bàsic s'adonà que hi havia una sèrie de versicles que sols es trobaven en aquelles i que venien a substituir-ne altres tants que precisament i en general, a ell devien semblar-li massa conceptuosos, i també que alguns dels versicles que es trobaven en manuscrits i edicions eren més amplificats en aquestes. Per aquest motiu degué assenyalar curosament els llocs del manuscrit on calia afegir versicles i amplifcacions tretes de les edicions llatines i, després de traduir-los, els degué intercalar a la seva edició suprimint els primitius que no apareixien en llatí.

Aquest treball de *mise au point* realitzat sobre el ms. 478 de París afegeix al seu valor intrínsec de peça fonamental en la conservació del text primigeni del *Blanquerna* i del *Llibre d'Amic i Amat*, el d'ésser una prova més de la relació existent entre les escoles lul·listes valenciana, mallorquina i castellana. I esmentem també l'escola de Mallorca perquè el còdex hi degué en darrer terme pervenir. L'any 1715 figura, com hem dit, a l'inventari de la biblioteca del convent de Franciscans de Palma, fent costat precisament a l'edició de la mateixa obra per la qual tant havia servit.

ROSALIA GUILLEUMAS

Barcelona